

Концепція змісту навчання іноземної мови у старшій школі

Валерій РЕДЬКО,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач лабораторії навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» та положень Концепції загальної середньої освіти (11-річна школа) старша школа (10–11-ті класи) функціонує як профільна, що покликана найповніше реалізовувати принцип особистісно орієнтованого навчання, сприяти розвитку в учнів можливостей для створення власної освітньої траєкторії.

Профілізація старшої школи має на меті, з-поміж іншого, адаптування випускника середнього загальноосвітнього навчального закладу до майбутнього життя у сучасному багатомовному і полікультурному глобалізованому світовому просторі. Вона спирається на засади особистісно орієнтованої парадигми також і щодо сучасної шкільної іншомовної освіти. Ця форма надання освітніх послуг нинішнім старшокласникам сприяє їхньому самовизначенню, соціалізації та забезпечує наступність між середньою та вищою освітою.

Головна мета навчання іноземної мови у старшій школі полягає у формуванні в учнів комунікативної компетентності – умінь і навичок здійснювати спілкування в усній та письмовій формах у межах сфер і тематики, визначених програмою для кожного профілю, з дотриманням традицій і норм, прийнятих у країні, мова якої вивчається. Навчання іноземної мови у профільній школі не розглядається як автономний процес, а здійснюється з урахуванням навчального та іншомовного досвіду, набутого учнями у початковій і основній школах.

Зміст навчання диференціюється за двома напрямками:

1) іноземна мова як базовий загальноосвітній предмет у класах немовних профілів;

2) іноземна мова як профільний навчальний предмет у класах філологічного спрямування.

За таких умов викладання іноземної мови забезпечує загальноосвітню підготовку школярів, для яких вона вважається базовим загальноосвітнім предметом, і профільну спеціалізовану поглиблену підготовку до майбутньої професійної діяльності для тих учнів, які обрали її профільним предметом.

Іноземна мова як базовий загальноосвітній предмет є обов'язковим компонентом усіх видів профілів. На викладання цього курсу передбачено три тижневі години. Якість оволодіння предметом на завершенні 11-го класу має досягти рівня **B1** (згідно з термінами Ради Європи). Навчання здійснюється відповідно до рівня стандарту, зміст якого визначено чинними навчальними програмами з англійської, іспанської, німецької та французької мов. На цьому рівні оволодіння навчальним матеріалом відбувається за допомогою доступних

для всіх учнів засобів: пред'явлення, активізація та контроль його засвоєння організуються у діяльній формі з оперттям на індивідуальні можливості школярів, а вправи і завдання мають комунікативне спрямування. У межах кожного профілю іноземній мові надається роль засобу спілкування відповідно до професійно спрямованих тем.

Основними засобами оволодіння предметом є підручники, які сконструйовані відповідно до рівня стандарту. Їхній зміст змодельовано на засадах загальнонавчальної інформації, характерної для оволодіння іншомовним спілкуванням у межах будь-якого немовного профілю (сфери спілкування, тематика для усного і писемного мовлення, тексти для читання і відповідний їм мовний матеріал). Підручники містять не лише тематичний мовний, мовленнєвий та ілюстративний матеріал, а й забезпечують можливість оволодіти іншомовним спілкуванням з оперттям на засвоєння найтипівших об'єктів культури країни, мова якої вивчається. Культурологічне спрямування процесу навчання іноземної мови мають усі профілі.

Звісно, що впродовж трьох тижневих годин, передбачених навчальним планом на вивчення іноземної мови у класах немовного профілю, неможливо забезпечити опанування школярами значного обсягу профільної інформації, тоді як і автори підручників, і вчителі повинні спрямовувати комунікативну діяльність учнів на обраний профіль, наповнюючи зміст уроків доцільними навчальними матеріалами (текстами, ілюстраціями, вправами, завданнями), характерними для певного профілю, та організовуючи навчання іншомовного спілкування у межах відповідного тематиці лексичного матеріалу. Дидактично доцільно, щоб профільне

спрямування навчального процесу забезпечувало підвищення мотивації старшокласників до вивчення іноземної мови і сприяло розвитку потреби оволодівати таким рівнем іншомовного спілкування, який затребує їхня подальша професійна діяльність.

Іноземну мову як профільний навчальний предмет охоплює типовий план філологічного профілю. На оволодіння нею відводиться п'ять тижневих годин. Це дає змогу здійснювати поглиблене вивчення предмета і забезпечувати випускникам пороговий рівень володіння іноземною мовою **B2** (за термінами Ради Європи).

Профілізація навчання передбачає поглиблену допрофесійну підготовку школярів у сфері іншомовної освіти. Її профільне спрямування досягається шляхом переструктурування змісту навчання за рахунок певного скорочення загальноосвітньої тематики і введення автентичних навчальних матеріалів, зорієнтованих на майбутню спеціальність учнів. Залучення цих матеріалів, які враховують вікові особливості та інтереси старшокласників, має забезпечити формування в них уявлення про особливості обраної професії, ознайомити із специфікою використання іноземної мови у межах цієї професії. Це сприятиме створенню професійно орієнтованого підґрунтя для подальшого вдосконалення набутого іншомовного досвіду під час навчання у вищому навчальному закладі або в майбутній професійній діяльності.

Профілізація іноземної мови у межах філологічного напрямку зумовлює розширення і поглиблення змісту її навчання. За своїми кількісними (обсяг) і якісними (глибина) показниками він значно відрізняється від базового загальноосвітнього курсу. Щодо кількісних показників, то він має містити більшу кількість інформації з тем для спілкування, а також може включати додаткові відомості з різних сфер іншомовної освіти. До них, наприклад, можна віднести:

- особливості комунікативної поведінки в різних англomовних, іспаномовних, німецькомовних, франкомовних країнах;
- лінгвістичні/стилістичні особливості різних жанрів усного і писемного мовлення;
- переклад як професійно-орієнтований засіб і вид мовленнєвої діяльності;
- літературу країн, мова яких вивчається;
- відомості про культуру (театр, кіно, засоби масової інформації, національні традиції та звичаї, народне мистецтво, жанри сучасного мистецтва, у тому числі музику, естраду тощо) країн, мова яких вивчається;
- країнознавчу інформацію;
- відомості з історії країни, мова якої вивчається. Якісні показники можуть мати такі особливості:
- профільно-ситуативне спрямування процесу навчання, зокрема розширення рольового репертуару спілкування;
- активне використання проектної методики;

- робота з мовним портфелем (портфоліо);
- широке залучення прагматичних матеріалів із різноманітних соціальних сфер;
- активне використання різних видів читання (ознайомлювальне, вивчаюче, переглядове, пошукове);
- систематична робота з аудіо/відео матеріалами;
- активне залучення пошуково-дослідницької діяльності, зокрема різних видів роботи з Інтернет-ресурсами;
- розширення ролі самостійної роботи школярів, що зумовлена їх творчою діяльністю і пов'язана з іноземною мовою: переклад, творчі письмові роботи, участь у різних, зокрема міжнародних, проєктах тощо.

Більш предметний (прикладний) зміст під час профільного навчання іноземної мови можуть забезпечити **елективні курси** (курси на вибір), що впроваджуються відповідно до інтересів та бажань учнів, а також з огляду на можливості школи (навчально-матеріальна база, кадри тощо). Вони поглиблюють, доповнюють, модифікують зміст обраного профілю, сприяють оволодінню старшокласниками іншою предметною галуззю, надають профілю прикладної спрямованості. Модифікація профілю може відбуватися з огляду на орієнтування школярів на різні професії, зокрема перекладача, журналіста, туристичного менеджера, лінгвіста, редактора, працівників митної служби, зовнішньої торгівлі, соціально-культурної/туристичної сфери, сфери міжнародних відносин тощо.

Номенклатура елективних курсів визначається навчальним закладом у межах варіативного компонента змісту освіти.

Рекомендований перелік основних елективних курсів:

- країнознавство;
- література;
- ділове мовлення;
- основи перекладу.

Програмою профільного навчання іноземної мови також можуть бути передбачені *додаткові напрями елективних курсів:*

- туристична сфера;
- соціолінгвістика;
- лінгвокраїнознавство;
- культура і мистецтво (наведений перелік елективних курсів може урізноманітнюватися відповідно до комунікативно-професійних потреб учнів і наявності навчальних і методичних ресурсів. – Авт.).

Важлива роль в успішній реалізації змісту навчання іноземної мови у старшій школі належить *технологіям його впровадження у практичну діяльність*. Сучасна парадигма шкільної іншомовної освіти зорієнтована на таку організацію навчання, за якої забезпечується комунікативно-діяльнісний характер процесу оволодіння іноземною мовою в інтеграції з міжкультурним спрямуванням його змісту. Цей підхід зумовлений процесами розширення і поглиблення міжнародних контактів, де іноземній

мові належить роль важливого засобу спілкування. У зв'язку з цим посилення соціокультурного контексту змісту навчання є соціально і педагогічно доцільною тенденцією розвитку іншомовної освіти у старших класах як на базовому загальноосвітньому, так і профільному (філологічному) рівнях. Соціокультурне спрямування змісту комунікації забезпечується: а) готовністю школярів використовувати іноземну мову як засіб міжкультурного спілкування, б) можливістю створювати власну соціальну та культурну ідентичність шляхом зіставлення й усвідомлення культури носіїв мови, що вивчається, та власної національної культури, в) когнітивним розвитком учнів, що стимулює їхню навчальну діяльність, адаптує її до європейських стандартів і створює умови для входження в сучасний світовий соціум.

Така стратегія розвитку іншомовної освіти у старшій школі може бути успішно реалізована за умов переосмислення й оновлення методів, форм і засобів навчання. Вона має бути *спрямована на компетентнісну парадигму*. Відповідно до комунікативного підходу та з урахуванням навчального і життєвого досвіду старшокласників, їхніх інтересів і схильностей зростає пріоритетність методів і форм навчальної діяльності, що забезпечують соціальну взаємодію школярів у процесі комунікації. Вони мають сприяти формуванню в них іншомовних умінь і навичок підтримувати спілкування в типових ситуаціях різноманітних сфер професійної життєдіяльності. Причому соціокультурна поведінка в таких ситуаціях, адекватна носіям мови, може бути вироблена в особливих навчальних умовах і за допомогою особливих методів. Для учнів старшої школи ними можуть бути інтерактивні технології навчання, що дають змогу виконувати комунікативно-пізнавальні завдання засобами іншомовного спілкування: рольові ігри, навчальні ситуативні завдання, парні та групові форми роботи тощо. Вони сприяють формуванню готовності до самостійної діяльності, роботи в колективі, толерантного ставлення до всіх учасників соціальної взаємодії, до власної відповідальності за результативність виконаного завдання і критичного ставлення до отриманих результатів. Водночас такі види вмотивовують навчання, надають йому більшої прагматичності, ілюструють учням можливі життєві ситуації, що потребують відповідної мовленнєвої поведінки, яка не порушує усталених традицій і законів, прийнятих у країні, мова якої вивчається.

Важливою передумовою профільного спрямування змісту навчання іноземної мови учнів старшої школи є широке використання автентичних матеріалів: текстів, діалогів, ілюстрацій та інших додаткових дидактичних засобів.

Основними принципами навчання іноземної мови у старшій школі є такі:

1. *Принцип компетентнісного підходу до навчання іншомовного спілкування, за яким*

забезпечуються прагматичні комунікативні потреби школярів.

2. *Принцип комунікативної спрямованості навчання, що передбачає таку організацію навчального процесу, яка гарантує належний рівень практичного оволодіння іноземною мовою в усній і письмовій формах у межах професійно орієнтованого навчального середовища.*

3. *Принципи ситуативності та тематичної організації навчального матеріалу, за яких створюються умови для адекватної реалізації ідеї комунікативності. Оволодіння мовою відбувається у межах тем, визначених навчальною програмою, а основною формою організації спілкування є мовленнєва ситуація, тематично орієнтована на обраний профіль.*

4. *Принцип урахування досвіду, набутого учнями у вивченні інших предметів, що дає змогу прогнозувати можливі труднощі у навчанні іноземної мови і в такий спосіб раціоналізувати навчальний процес.*

5. *Принцип усвідомленого навчання, який гарантує якісну своєрідність оволодіння іноземною мовою. Він передбачає не тільки усвідомлене використання мовних одиниць відповідно до їхнього значення, форми і особливостей вживання у мовленні, а й до ситуацій професійного спілкування та сфери мовленнєвих функцій кожної мовної одиниці у межах професійно орієнтованих ситуацій.*

6. *Принцип урахування вікових особливостей учнів старшої школи, за яким здійснюється добір спеціальних методичних підходів та засобів для організації професійно спрямованого спілкування.*

7. *Принцип збалансованого та взаємопов'язаного навчання усіх видів мовленнєвої діяльності, який враховує їхні спільні психологічні механізми та спирається на використання максимуму відповідних аналізаторів для досягнення належного рівня сформованості умінь і навичок в усному і писемному професійно спрямованому спілкуванні.*

8. *Принципи диференціації та індивідуалізації навчання, опертя на які дає можливість розуміння кожного учня з огляду на його особистісні можливості і потреби.*

9. *Принцип розширення ролі самостійної іншомовної комунікативної діяльності старшокласників, який гарантує розвиток їх автономії, мотивації, усвідомленого ставлення до організації та результатів своєї навчальної роботи.*

10. *Принцип наступності між усіма ланками системи іншомовної освіти, що забезпечує неперервність навчання.*

Успішна реалізація змісту навчання іноземної мови у профільній школі можлива за умов раціонального застосування навчальних засобів як механізмів виконання мети і завдань. Основними з них є: підручники, підготовка яких здійснюється відповідно до наукових засад підручникотворення. Однак лише підручник не може забезпечити досягнення цілей, визначених державою щодо рівня оволодіння іноземною мовою випускниками сучасної

школи. Тож потрібно широко використовувати й інші засоби: робочі зошити, аудіо/відео матеріали, книжки для домашнього читання, тестові завдання тощо. Доцільно також активніше впроваджувати у шкільну практику електронні носії інформації, що урізноманітнюють навчальний процес, сприяють його ефективності, дають змогу індивідуалізувати та диференціювати навчальну діяльність учнів відповідно до їхніх особистісних рис, здібностей, рівнів навченості та професійного самовизначення.

Основною формою навчання іноземної мови є урок, зміст і структуру якого визначає сам учитель. Він спирається на матеріал підручника або посібника, який використовується, враховує рівень навченості учнів та умови навчання. Види діяльності на уроці узгоджуються з метою і завданнями, віковими особливостями та інтересами учнів, які вивчають іноземну мову відповідно до обраного профілю. Уроки мають бути комунікативно спрямованими, з огляду на це пріоритетними видами діяльності є ті, що пов'язані з формуванням у старшокласників умінь і навичок використовувати мову як засіб спілкування для задоволення власних потреб, зокрема перспектив професійного самовизначення. Зацікавленість учнів щодо засвоєння мови значною мірою залежить від умотивованості навчальних дій, які виконуються на уроці.

Оволодіння іноземною мовою відбувається не лише в урочний час. Органічне поєднання уроку, домашньої і позакласної роботи забезпечує ефективне формування іншомовних професійно спрямованих комунікативних навичок і вмінь, сприяє розвитку в учнів самостійної, комунікативно-пізнавальної та соціальної активності, яка зорієнтовує їх на професійно доцільне використання іноземної мови у своїй майбутній діяльності.

Анотації

Валерій РЕДЬКО

Концепція змісту навчання іноземної мови у старшій школі

У статті розглядаються дидактичні, методичні та психологічні засади побудови змісту навчання іноземної мови у старшій профільній школі. Обґрунтовуються погляди щодо змісту навчання іноземної мови як профільного предмету; окреслюються напрями профілізації та номенклатура елективних курсів у межах варіативного компонента змісту освіти; визначаються основні принципи навчання.

Ключові слова: іноземна мова, зміст навчання, профільна школа, принципи навчання.

Валерій РЕДЬКО

Концепція содержания обучения иностранному языку в старшей школе

В статье рассматриваются дидактические, методические и психологические основы построения содержания обучения иностранному языку в старшей

профильной школе. Обосновываются взгляды относительно содержания обучения иностранному языку как профильному предмету; определяются направления профилизации и номенклатура элективных курсов в рамках вариативного компонента содержания образования; определяются основные принципы обучения.

Ключевые слова: иностранный язык, содержание обучения, профильная школа, принципы обучения.

Valeriy REDKO

The concept of content for teaching foreign language in senior school

The article deals with didactic, methodological and psychological basis for constructing the content of teaching foreign language in senior profile school. The opinions on the content of teaching foreign language as a profile subject are substantiated; the trends of profiling and the classification of elective courses within the variable component of educational content are outlined; the basic principles of teaching are defined.

Keywords: foreign language, content of teaching, profile school, principles of teaching.

